

Vrijheid in Bijbels perspectief

Inleiding

Liberale politici hebben het woord vrijheid vóór in de mond. Vrijheid is de garantie voor onze rechten, van het recht op meningsuiting tot het recht op de vrije markt. Socialistische politici gaan uit van sociale gerechtigheid. Mensen zijn pas vrij als ze bevrijd zijn van armoede en onderdrukking en als ze toegang hebben tot de markt. Een rechtvaardig bestaan is voorwaarde om vrij te kunnen leven. Beiden zijn het zelden met elkaar eens, maar ze zeggen wel allebei dat vrijheid en rechtvaardigheid elkaar nodig hebben. Onze samenleving staat en valt daar mee. In bijbels perspectief gezien is dat niet anders. Paulus heeft in de Romeinenbrief, in de drie hoofdstukken 6, 7 en 8, op onvergetelijke wijze over de vrijheid gesproken en doet dat in het kader van de vraag naar gerechtigheid. Maar hoe spreekt hij daarover? Wat ik vanavond ga doen is dat ik Paulus daarover aan het woord laat. Ik volg zijn gedachtelijn die hij in deze drie hoofdstukken ontwikkelt, en verwacht dat hij ons helpt om zicht te krijgen op dat probleem dat ons dagelijks bezig houdt.

De hoofdstukken 6-8 van de brief aan de Romeinen beginnen met de beroemde woorden:

*‘Wat zullen wij dan zeggen?
Zullen we in de zonde blijven, opdat de genade toeneemt?
Volstrekt niet’*

Het is of je Bonhoeffer hoort: Geen goedkope genade! Het kan niet zo zijn dat we ‘in de zonde blijven’, dat wil zeggen: we kunnen niet gelaten aanvaarden dat de misdaad doorwerkt in alle geledingen van onze maatschappij - alsof de misdaad loont! Dat is goedkoop! Daar gaat de brief aan de Romeinen over. Het is niet de bedoeling dat we in deze verkeerde wereld blijven wachten in de hoop dat het wel goed zal komen. We zijn niet met deze verkeerde wereld getrouwd! We zijn vrij! We moeten zelf iets doen om die werkelijkheid te veranderen. Maar wat kunnen we doen?

Paulus gaat uit van de strijd om de gerechtigheid (in hoofdstuk 6) en hij gaat heen naar het leven in vrijheid (in hoofdstuk 8). In die volgorde. Geen vrijheid zonder de basis van sociaal recht. Dat is het socialistisch uitgangspunt. En dan: geen sociaal recht zonder de ruimte van de vrijheid. Dat is het punt van de liberalen. Dat weten we eigenlijk ook wel. Maar tussen beide in (in hoofdstuk 7), houdt Paulus even stil en stelt de vraag: hoe komt dat we dit wel weten maar dat we toch niet bij machte zijn er iets aan te veranderen. Steeds weer lopen we vast in de strijd om gerechtigheid en dan is de vrijheid ver te zoeken. Wat gaat er nu eigenlijk mis? Waarom is het zo moeilijk om bij de bron van de vrijheid te komen? Dat middenstuk (hoofdstuk 7 van de brief aan de Romeinen) gaat over de moeilijkste doorgang van het leven. Dat moeten we horen.

Hoe gaan we dat doen? Ik geef eerst kort aan wat Paulus in hoofdstuk 6 zegt over gerechtigheid. Dan lezen we hoofdstuk zeven in de bewerking die ik heb gemaakt – en die u voor u hebt - . We sluiten af met een samenvatting van wat Paulus in hoofdstuk 8 zegt over de vrijheid.

De strijd om de gerechtigheid *Romeinen 6*

Paulus begint dus in hoofdstuk 6 met de oproep tot de **strijd om de gerechtigheid**. Daar kunnen we kort over zijn. Hij doet dat in de geest van Johannes de Doper, die opriep tot omkeer en doop als begin van de goede strijd. Paulus brengt dus meteen bij de aanvang van de hoofdstukken 6-8 de doop in herinnering en zet daarmee die hele samenhang in het teken van dooponderricht. Het gaat dan niet om een liturgisch gebeuren rondom een zuigeling, maar om de doop als een beweging van omkeer die door het hele leven heentrekt, zoals Karl Barth zich dat voorstelde (*Kirchliche Dogmatik* IV,4). De doop als de eerste stap op de weg naar het messiaanse vrederijk. Wat Paulus hier zegt, vat ik in eigen woorden samen:

In het dooponderricht komt het er op aan dat je onderscheid leert maken tussen de harde strijd om het bestaan en de goede strijd om de gerechtigheid. De harde, vuile, genadeloze strijd om het bestaan kan van nu af aan niet langer worden gevoerd. De oerdrift van het Grote Moeten, met intimiderend geweld en misleidende propaganda, heeft haar tijd gehad. De oude maatschappelijke verhoudingen gelden niet meer. Geen wet die daaraan nog kan herinneren. Er is een genadige wending in je leven gekomen. Je kan anders. Je bent vrij. Maar dat vraagt wel om de persoonlijke inzet van de dopeling. Ieder lid van de messiaanse gemeenschap wordt geacht in opstand te komen, de vrijheid in zich toe te laten en zich in te zetten voor een rechtvaardig bestaan. Ieder wordt opgeroepen om onder de wapenen van de vrijheid te komen. Het devies luidt onomwonden: Blijf niet langer in dienst van het onrecht, maar stel je zelf in dienst van de bevrijding waar God voor gaat. Dat is de goede strijd en daarmee kies je voor het leven.

Het probleem van de vrijheid *Romeinen 7:1 – 8:11*

Na dit krachtige begin, neemt Paulus plotseling gas terug. We komen in het moeilijke midden van zijn betoog, hoofdstuk 7 (eigenlijk 7:1 - 8:11). De vraag is hoe het komt dat deze oproep om gerechtigheid te doen geen effect heeft? Het is de Joodse Schrift, de Thora en het zijn de Joodse profeten die ons die oproep laten horen. Er is toch niets mis met die Joodse Schrift? En we snakken toch naar recht en vrijheid. We kunnen de oproep toch horen en willen en doen? Die vrijheid hebben we toch? Waarom lukt het ons dan niet? Wat is het probleem? Wat zegt Paulus hierover?

We volgen Paulus' gedachtegang van hoofdstuk 7:1 – 8:11, in mijn bewerking. Stel je voor dat je in Rome woont en dat de brief van Paulus aankomt en wordt voorgelezen door de koerierster, mevrouw Febe. Hoe komen die woorden dan bij binnen? We horen:

*Er is niets mis met de Schrift, de Thora, de Joodse Wet, maar wel met de manier waarop we ermee omgaan. We zijn namelijk geneigd om die Wet te horen als een eis, een ijzeren norm, om te **moeten** presteren onder de gegeven omstandigheden, maar dan horen we niet dat de omstandigheden inmiddels zijn veranderd en dat wij vrije mensen zijn. Dat maakt verschil.*

Om deze uitspraak toe te lichten, brengt Paulus een bizarre gelijkenis in:

Denk aan de huwelijkswetgeving: de Joodse Wet laat niet toe dat een getrouwde vrouw vreemd gaat. Maar vanaf het moment dat haar man is overleden, is ze van die verplichting af en kan ze een ander kiezen. Dezelfde Wet die haar eerst verhinderde om vreemd te gaan, ontslaat haar nu van dat gebod en geeft haar alle vrijheid! Zo is dat met jullie ook. Je gedraagt je in deze wereld als een vrouw, opgesloten in een ongelukkig huwelijk, die vindt dat ze zich moet opofferen tot de dood erop volgt. Maar intussen is de situatie totaal veranderd. Je bent reeds aan die oude wereld afgestorven en je bent vrij. Je kan anders!

Dat is toch op z'n zachtst gezegd een ontregelende gelijkenis! Paulus zegt tegen een getrouwde vrouw: die man, die ellendeling waar je zo'n last van hebt, die leeft niet meer hoor! Je denkt dat hij leeft, maar hij is al dood. Je bent vrij! Waarom neem je die vrijheid niet? Dat zegt de Wet! Een beetje pastor krabt zich achter de oren. Ik weet niet of in Rome na het verschijnen van deze brief het aantal echtscheidingen is toegenomen. Voor ons is van belang dat we de pointe horen. De pointe is: Wij zijn niet getrouwd met deze corrupte wereld! Wij kunnen anders. Paulus gaat verder:

Voel je nu, hoe erg het met ons is gesteld? Wij laten ons met de Wet in de hand opjagen door verkeerde motieven die tot de dood leiden. Maar zo is de Thora helemaal niet bedoeld. Er waait een nieuwe geest waardoor we in vrijheid kunnen leven. In de gemeenschap met de Messias Jezus wordt die overgang voltrokken. Dan blijkt dat er niets mis is met de Thora, maar wel met de manier waarop we ermee omgaan.

Paulus laat het niet bij deze ontregelende gelijkenis. Hij richt de blik op zich zelf en brengt zijn persoonlijke geschiedenis in. Hoe ging dat bij hem zelf? Waarom nam hij de vrijheid niet die de Thora hem schonk? Hoe moeilijk was het voor hem om bij de bronnen van de vrijheid te komen? Aan de hand van die persoonlijke ervaring, brengt hij ons bij de kern van het probleem:

Laat ik voor me zelf spreken. Ik ben opgegroeid in een Joods gezin en beleefde de omgang met de Thora als iets vanzelfsprekends. Het is voor mij nog steeds een goed boek en ik noem het zonder omwegen 'de heilige Schrift'. Maar tijdens mijn opleiding tot Schriftgeleerde ging er iets mis. Dat lag aan mij zelf en het is pijnlijk om dat toe te geven. Het begon ermee dat het gebod van de Schrift mij een kritische instelling gaf en mij ervan bewust maakte hoezeer ons hele bestaan wordt beheerst door een tomeloze, ongerichte drift, de begeerte om de strijd om het bestaan te voeren ten koste van alles en iedereen. Vanaf dat moment werd ik geïnspireerd om weerstand te bieden tegen de ongezonde strijdlust die ons bestaan beheerst en zette me met alle kracht in voor rechtvaardige verhoudingen. Maar daarbij onderschatte ik het probleem. Het bleek namelijk dat ik niet echt vrij genoeg was om dit te doen. Op het moment namelijk dat ik mij radicaal inzette voor een rechtvaardig bestaan, nam de oude drift het van me over! En toen ging alles mis. De ijver waarmee ik me inzette voor de gerechtigheid kreeg daardoor fanatieke trekken, nu eens al te dwingend en dan weer al te vrij. En dat gebeurde zonder dat ik het zelf in de gaten had. Ik was volstrekt blind voor het probleem. Ik leefde in de stellige overtuiging dat ik goed bezig was, terwijl in werkelijkheid de oude strijdlust de regie over mijn leven had overgenomen. Ik pleitte voor vrede, maar veroorzaakte het ene conflict na het andere. Ik preekte de passie, maar schrok niet terug voor het gebruik van geweld. Ik richtte mijn agressie zelfs tegen de Messiaanse beweging van mijn eigen volksgenoten. Ik was de regie over mijn leven kwijt. Dàt was er mis.

Het is dus niet de Schrift die me aanzet tot dodelijk geweld, maar het is de hoogst actieve macht van mijn verkeerde bewustzijn. En zo komt aan het licht hoe verkeerd dit bewustzijn is. Ze speelt de Schrift en mij tegen elkaar uit. De Schrift is vol van gezonde geestdrift, maar zelf zit ik vol met onbewuste driften. Daardoor weet ik niet waarmee ik bezig ben, terwijl ik er heilig van overtuigd ben dat ik goed bezig ben. Ik raak van lieverlee steeds meer verstrikt in tegenstrijdigheden. Het is zo dubbel allemaal! Wat ik wil doen, doe ik niet en wat ik doe, verafschuw ik.

Hoe zo heb ik een vrije wil? De macht van het verkeerde bewustzijn heeft verschrikkelijk huis gehouden in mijn persoonlijk leven en in mijn relaties. Zeker, het is een macht die sterker is dan ik aan kan en die mijn hele leven ontwricht. Die macht maakt dat ik gedachteloos handel en goed en kwaad door elkaar haal. Hoe vreemd is dit toch: ik wil het goede doen, maar doe precies het tegendeel. En juist in de spiegel van deze ziekelijke tegenstrijdigheid in mijn bestaan, blijkt hoe eenvoudig de Schrift is. Maar dat helpt me niet. Het resultaat van deze analyse is even opmerkelijk als verdrietig. Ik kan nu wel een onderscheid maken tussen Wet en Wet, tussen het levensgebod van de Thora en de genadeloze Eis die mijn handelen bepaalt. Maar ik zie nu ook hoezeer de Thora schuil gaat achter die Eis. Nog sterker: juist wanneer ik met vreugde de Thora omhels, laat de Eis zich des te harder gelden als de volmaakte norm, die zich met gezag aan me oplegt. Ik krijg ze niet uit elkaar. Dat brengt me in een uitzichtloze situatie. Ik zit gevangen in tegenstrijdigheden en kom er niet uit. Dat ik dit verhaal nog kan vertellen, dank ik aan de Messias Jezus. In het licht van zijn leerschool zie ik hoe het werkt in mijn leven. Dat licht confronteert me onontkoombaar met mijn ambivalente gedrag. Het maakt me duidelijk, dat ik geen keus meer heb. Het moet anders.

Wat is het verrassende van dit intermezzo van Paulus? Hij houdt geen *pep talk* vol goede bedoelingen, maar hij zet je aan om eerst eens met wantrouwen naar je eigen goede bedoelingen te kijken! Met goede bedoelingen gaat alles mis, zelfs al ben je in eigen ogen nog zo zinvol bezig. Dat is Paulus boodschap hier! De waarschuwing werkt als een koude douche en dat is nu precies de doop! Doopwater brengt je tot inzicht. En voor je het weet sta je rillerig op de rotsbodem van je bestaan. Als je eenmaal op dat dieptepunt gekomen bent, ben je niet ver van ontgoocheling, pijn en wanhoop. Dan ga je onontkoombaar door een erbarmelijke tijd heen. En dáár, midden in die erbarmelijke tijd, wordt de vrijheid geboren. Na deze persoonlijke woorden richt Paulus zich weer direct tot zijn lezers. Wat hij hier verteld heeft, is niet alleen voor hem persoonlijk bedoeld.

Wat biedt de leerschool van de Messias Jezus? Eén ding is zeker: je wordt er niet veroordeeld om vast te blijven zitten in de heilloze verwarring tussen de Thora en de Eis, tussen Gods levensgebod en ons dodelijke perfectionisme. Integendeel, je krijgt er te horen dat de Thora je juist bevrijdt van die Eis! Hoe gaat dat toe? De Geest maakt het verschil. God zet zich zelf geestdriftig in voor de strijd om de gerechtigheid, stelt zich present in het hier en nu en laat zijn bevrijdende kracht gelden. Hij trekt zich onze hopeloze, ten dode opgeschreven situatie aan. Hij geeft de Messias Jezus de opdracht om als zijn vertegenwoordiger op te treden en te delen in onze situatie met alle consequenties van dien. Dat doet hij en draagt de gevolgen van onze bizarre, veeleisende leefwijze en dat gaat zover dat die Eis hem uiteindelijk ter dood brengt. Maar juist daardoor blijkt hoe volstrekt onrechtvaardig die Eis is! God veroordeelt dit onrecht dan ook waar we bij zijn. En dát geeft ruimte. We hoeven niet langer te leven onder die vermaledijde Eis. We zijn er vrij van. Zo wordt er onderscheid gemaakt tussen het vrije woord van God en onze onverbiddelijke eisen. We krijgen nieuw recht van bestaan.

Dat betekent dat we nu ook zelf kunnen beginnen om onderscheid te maken in ons denken en doen. Dat is je opdracht, dopeling, en daar ben je een levenlang mee bezig. Er is veel inzet voor nodig. Bij alles wat je denkt en doet, vraag je dus naar het verschil. Waar gelden onze eigen belangen, en onze eigen normen en waarden? Waar wijst de Geest ons naar het leven en de vrede voor velen? Kunnen we het goede en het verkeerde bewustzijn onderscheiden en uit één zetten? Zijn we zo scherp dat we het één kunnen verwijzen naar de dood en het ander naar het leven? Het onderscheid is van belang. Het verkeerde bewustzijn keert zich immers steeds opnieuw tegen de bevrijdende kracht van God. Het kan zich eenvoudig niet schikken naar Gods onderwijs in zake recht en trouw. Het verpest de sfeer overal waar mensen wonen. Dat moeten jullie dus wel goed weten als je je laat dopen.

De sfeer in je leven verandert, wanneer de geest van de Messias je huishouden overneemt. Ik bedoel de geest die leven brengt, daar waar geen leven te bespeuren is. Jullie wonen nu in een spookachtig huis waar overal de dood op de loer ligt, maar wanneer de geest bij je in trekt, wekt die het leven op in alle hoeken en gaten van je huis. Zo werkt de bevrijdende macht van God. Hij heeft Jezus Messias niet voor dood achter gelaten, maar heeft hem opgewekt. Met die opwekkende geest worden jullie gedoopt. Dat betekent dat je gestoord wordt in je verkeerde bewustzijn en dat je een begin kan maken met een leven in gerechtigheid. En dáár is vrijheid.

Leven in vrijheid ***Romeinen 8:12-39***

Paulus brengt zijn dopeling bij de bron van de vrijheid. Daar ging het om. Dat was de opzet van hoofdstuk 7, dat we nu in het geheel hebben gehoord. Nu is het tijd voor de afsluiting van het dooponderricht. (8:12 -39). Nu kan het lied van de vrijheid klinken. Met dat lied (dat ik ik hier ook weer in eigen woorden weergeef) eindigen we:

Waar de geest van de vrijheid waait, raak je je angst kwijt. Je leeft niet langer onder het gezag van één of andere slavendrijver, maar je hebt de rechten als van een kind dat deelt in het erfgoed van de vader. Je moet echter wel luid en duidelijk zeggen wat je bedoelt met 'vader'. We hebben het over de rechtvaardige en trouwe God die de Joden als Abba aanroepen en we beweren dat deze de vader is van alle mensen. Wij kunnen ons dus allemaal met recht erfgenamen noemen van deze vader en iedereen mag dat weten. Wij volgen de weg van zijn zoon, de Messias, en we lijden met hem mee in deze wereld, opdat we deel zullen krijgen aan zijn menselijke waardigheid. Alle andere vaders, gezagsdragers en machthebbers, goden of godenzonen, met hun pretenties en dreigementen, hebben daar niet van terug.

We doen dat openbare beroep op God dus niet alleen voor ons zelf, maar voor alle schepselen wereldwijd. Hun waardigheid staat op het spel. Ze hebben recht op vrijheid. Maar intussen leven ze in afhankelijkheid en hebben veel te verduren onder de onmenselijke eisen die de maatschappij, de economie en de politiek aan hen stellen. Hun leven wordt daardoor van alle zin beroofd en daar hebben ze niet om gevraagd. Ze snakken naar bevrijding uit dit lijden, maar vooralsnog hebben ze geen andere zekerheid dan de hoop.

Het zuchten en steunen van al de schepselen op aarde gaat ons aan. Wij weten dat we hun lotgenoten zijn en dat we net als zij belang hebben om verlost te worden van vernedering en onderdrukking. Net als zij hebben wij geen andere zekerheid dan de hoop. Koppig blijven we dan ook smeken en bidden om bevrijding. Maar eerlijk gezegd, kunnen we er steeds minder de goede woorden voor vinden. Hun lijden is te erg en we voelen ons te zwak om er

iets aan te doen. Als we toch doorzetten en bidden, zit de kracht dan ook niet in onze woorden, maar in Gods geest die ons werk ondersteunt. Zijn geest brengt het onnoemelijke zuchten en steunen van alle schepselen bij God.

Die God hebben we lief, want hij hoort onze stem. Hij hoort het zuchten van ons en van de hele schepping en zucht mee totdat er voor allen verlossing komt. Die God is goed bezig en heeft geen andere bestemming voor zijn mensen dan dat ze op de Messias zullen lijken en met hem op weg zullen gaan, door het lijden heen in de verwachting van nieuw leven. Hij komt op voor de waardigheid van al zijn schepselen en daarop is al zijn aandacht gericht. Hij roept ons erbij om mee te doen en geeft ons het recht om hier en nu op te treden als zijn erfgenamen. Dat is de reden dat we het niet opgeven, maar tegen alles in blijven hopen op een nieuwe wereld.

Zo sprak Paulus.

Aantekeningen

Hannah Arendt, *The freedom to be free*, in Nederlandse vertaling Amsterdam/Antwerpen 2019, blz 33. Zie over de titel blz 44. De titel is ontleend aan de 19^e eeuwse filosoof Henry David Thoreau (1817-1862) 'Is het de vrijheid slaaf te zijn, of de vrijheid om vrij te zijn, waarop we trots zijn'. Thoreau inspireerde het geweldloos verzet en de vestiging van de kolonie Walden. Hannah Arendt (1906-1975) haakte in op de stemming in de jaren zestig, die uitgesproken revolutionair was en voortkwam uit een diep verlangen naar vrijheid. Men bedoelde dan bevrijding van politieke onderdrukking, een bevrijding die zo nodig door gewapende strijd kan worden bereikt. Maar Hanna Arendt stelde daar een vraag bij. Maakt de strijd om de vrijheid mensen werkelijk vrij of leidt het tot een nieuwe vorm van onderdrukking? De strijd om gerechtigheid kan toch zomaar ineens omslaan in nieuwe vormen van terreur. Haar eerste antwoord is: Om werkelijk vrij te zijn, moeten de mensen niet alleen bevrijd worden van politieke onderdrukking, maar ze moeten ook bevrijd worden van armoede. Mensen kunnen pas werkelijk vrij zijn als ze gezond en veilig kunnen leven en deel kunnen nemen aan de vorming van een rechtvaardige samenleving. *Voorwaarde voor vrijheid is sociale gerechtigheid*. En daar zit nu precies het probleem – zegt zij – , want de opbouw van sociale gerechtigheid los je niet op met gewapende strijd. En we knikken, want we denken aan onze situatie: een pandemie overwin je niet met geweld en grote woorden, maar met zorg en met onderzoek en met veel afzien.

Wim Reedijk, *Zonder broederschap geen vrijheid en gelijkheid* (2019)

Om het verschil tussen de motieven van de Franse en de Amerikaanse revolutie aan te geven, wijs ik op de situatie in de vijfde eeuw voor Christus. De Grieken spraken over vrijheid toen ze de Perzen hadden overwonnen. Vrijheid is vrijheid van Perzische overheersing. De Joden spraken in diezelfde tijd over vrijheid toen ze van de Perzen het recht kregen hun eigen gemeenschap op te bouwen. Vrijheid is vrij zijn om in de bestaande verhoudingen een rechtvaardige samenleving op te bouwen.